

Система організації дослідницької діяльності учнів

(З досвіду роботи Кримського республіканського позашкільного навчального закладу «Центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»)

Ольга БРОДСЬКА,

директор Кримського республіканського позашкільного навчального закладу «Центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»,

Наталія МІШНЬОВА,

методист Кримського республіканського позашкільного навчального закладу «Центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»

Проблема розвитку обдарованості дітей в сучасній педагогіці є однією з найбільш актуальних, вона активно розглядається і вченими, і педагогами-практиками. Адже обдаровані діти – потенціал майбутнього розвитку будь-якої держави.

Обдарованими називають тих дітей, які мають високий рівень загальних і спеціальних здібностей. У відповідь на соціальне замовлення суспільства в сучасному освітньому просторі створено навчальні заклади різноманітних видів і форм, які пропонують різні види діяльності для розвитку потенціалу обдарованості [1].

Десять-п'ятнадцять років тому проблема обдарованості дітей розроблялася здебільшого в рамках загальноосвітньої школи. Однак, як показує практика, процеси будь-якого реформування безболісно проходять у вільній системі, здатній до швидкої зміни форм діяльності, більш адаптаційній. У цьому випадку такою є система позашкільної освіти і виховання.

На думку більшості сучасних фахівців у галузі педагогіки і психології, діти з високим показником інтелекту до моменту дорослішання можуть втратити ознаки обдарованості, якщо вони «не мають яскраво вираженого прагнення до дослідницької поведінки» [2]. Варто зазначити, що у сучасному світі дослідницька поведінка розглядається не як вузькоспеціалізована діяльність, а як одна з характеристик особи, «як стиль поведінки сучасної людини» [9].

Організація дослідницької діяльності є одним з чинників розвитку обдарованості особистості.

З метою розвитку творчого потенціалу обдарованих учнів у Кримському республіканському позашкільному навчальному закладі «Центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді» (далі – КРЦЕНТУМ) створено систему організації дослідницької діяльності, основними завданнями якої є:

- удосконалення навчально-виховного процесу, спрямованого на формування творчих здібностей вихованців методами науково-дослідної діяльності;
- реалізація творчого потенціалу учнів шляхом організації науково-дослідної діяльності;
- формування їхнього наукового світогляду, розвиток пізнавальної активності;
- формування основ науково-дослідної діяльності, оволодіння учнями методами пізнання, структуризації інформації і набуття здатності орієнтуватися в сучасному інформаційному середовищі;
- пошук, розвиток і підтримка обдарованої і талановитої молоді.

Відповідно до останніх досліджень у галузі соціальної та педагогічної психології, творчість є необхідною умовою успішної соціалізації сучасної людини, яка повинна вміти спостерігати, аналізувати, вносити пропозиції, відповідати за прийняті рішення [4].

Однією з основних тенденцій модернізації загальної освіти в Україні є активізація її розвивальної функції. Передбачається, що освітній процес має бути спрямований на досягнення такого рівня навченості учнів, який був би достатнім для

самостійного творчого розв'язання світоглядних проблем теоретичного або прикладного характеру. Досягнення цієї мети пов'язане з організацією навчальної діяльності, що має дослідницьку спрямованість [8].

Робота зі створення системи організації дослідницької діяльності проводилася в КРЦЕНТУМ у період з 2000 до 2010 р. поетапно:

- аналітико-діагностичний етап (2000–2003 роки)
- проаналізовано і зібрано матеріал щодо роботи шкільних наукових товариств, дослідницької діяльності в творчих об'єднаннях, вивчено вітчизняний і зарубіжний досвід;

- організаційно-методичний (2003–2006 роки)
- розроблено систему роботи з обдарованими дітьми, визначені перспективи, створено Концепцію розвитку та оновлення науково-дослідної діяльності КРЦЕНТУМ;

- експериментально-концептуальний (2007–2010 роки) – відпрацьована система організації дослідницької роботи з обдарованою і талановитою молоддю, впроваджено рейтингову систему для підбиття підсумків дослідницької діяльності учнів, проаналізовано діяльність Центру із впровадження вітчизняного і зарубіжного досвіду роботи в цьому напрямі.

На думку О.І. Савенкова, «дослідницька практика дитини – це не просто один з методів навчання, це шлях формування особливого стилю дитячого життя і навчальної діяльності. У його фундаменті – дослідницька поведінка. Вона дає змогу трансформувати навчання в самонавчання, реально запускає механізм саморозвитку» [10].

Діти вже народжуються з природженим пошуковим рефлексом: що це? де це? навіщо це? яке це? Не всі діти є маленькими геніями. Але у будь-якої дитини є свої сильні якості, свій дар, своя дослідницька поведінка. І якщо не звертати на них увагу в дитинстві, це може залишити відбиток на всьому подальшому житті дитини: вона почуватиме себе бездарною і порожньою людиною.

Дослідницька поведінка – це вікова потреба дитини. Схильність до досліджень властива всім дітям без винятку. Дослідницька діяльність – діяльність із проведення власного дослідження, що передбачає визначення цілей і завдань, принципів добору методик, планування ходу дослідження, прогнозування очікуваних результатів, оцінювання процесу дослідження, визначення необхідних ресурсів [8].

Уміння і навички дослідження, набуті в дитинстві, легко переносяться надалі в усі види діяльності. Тому учнівська дослідницька діяльність у КРЦЕНТУМ організована передусім за віковим принципом:

1. Дослідницька робота з учнями початкового рівня. Основною формою роботи з вихованцями початкового рівня є *навчально-дослідницька діяльність*.

Навчальні програми передбачають більш як 40% практичних робіт (екскурсії, відвідування музеїв, проведення лабораторних робіт, дослідження

в природі, робота на екологічній стежці, спостереження в зоологічному куточку і зоопарку м. Сімферополя).

Після проведення аналізу роботи з учнями стало очевидним, що потрібно організувати конкурсні заходи для дітей цього шкільного віку. У 2006 р. уперше в Україні був проведений конкурс «Юний дослідник» для молодших школярів м. Сімферополя, а в 2007 р. конкурс отримав статус республіканського заходу.

Нині в республіканському етапі Всеукраїнського конкурсу «Юний дослідник» для учнів молодшого шкільного віку беруть участь понад 100 школярів. Результатом участі у Всеукраїнському етапі конкурсу (м. Київ) в 2011 р. є перемога чотирьох вихованців КРЦЕНТУМ (з п'яти учасників) і один спеціальний приз.

2. Дослідницька робота з учнями середнього рівня. Формою організації роботи на цьому рівні є *поєднання навчально-дослідницької діяльності з елементами науково-дослідної*.

Лабораторно-практичні роботи дослідницького напрямку є основою для підготовки наукових робіт. Учні активно беруть участь у Міжнародних днях спостережень за птахами, Всеукраїнському конкурсі досягнень юних зоологів і тваринників, всеукраїнських трудових акціях «Кролик», «Дослідницький марафон» тощо.

З метою розвитку інтересу до біології, стимулювання дослідницької, творчої активності учнів у процесі вивчення зоології і ботаніки з 2004 р. діють республіканські турнірні освітні програми «Юний ботанік» і «Юний зоолог».

У 2008 р. було проведено Республіканський конкурс для учнів 8–9-х класів «Дослідницький старт», який з 2009 р. має статус всеукраїнського конкурсу для учнів цієї категорії.

3. Дослідницька робота з учнями вищого рівня. Основною формою організації роботи на цьому етапі є *науково-дослідна діяльність*. Робота зі старшокласниками набуває особливого значення передусім тому, що в цей період учні визначаються з майбутньою професією.

Дослідницька діяльність старшокласників організована у рамках секцій МАН Криму «Шукач». Досвід роботи показує, що об'єднання школярів у межах єдиного освітнього і дослідницького простору дає змогу вирішувати не лише питання освітнього рівня, а й проводити роботу, спрямовану на виховання почуття патріотизму, колективізму, толерантності, уміння вести наукову розмову, суперечку, переконливо доводити свої погляди тощо.

Система організації дослідницької роботи з обдарованими учнями вищого рівня в КРЦЕНТУМ створювалася впродовж десяти років за декількома напрямками:

- формування структури роботи з обдарованими дітьми;

- визначення пріоритетних цілей і форм навчання обдарованих учнів;

– відпрацювання принципів у підходах до визначення змісту освіти талановитих учнів.

Нині у відділеннях хімії і біології, екології та аграрних наук працює дванадцять секцій. Займаючись у секціях, учні не лише реалізують свій творчий потенціал, але і визначаються щодо своєї майбутньої професії.

Використання різноманітних форм і методів у роботі з обдарованими учнями дало змогу знайти нові аспекти діяльності, а саме:

- у центрі створено картотеку обдарованих дітей;
- працює консультаційний пункт, де вихованці мають можливість отримати відповіді на питання, що їх цікавлять;

- апробована нова форма роботи з обдарованими дітьми – система передзахисту дослідницьких робіт в міжсесійний період.

Впроваджено нову форму дистанційного та очно-заочного навчання для школярів, які особливу увагу приділяють вивченню дисциплін природничо-наукового напрямку, запропоновано систему заліків і читання лекцій один раз на місяць із певної тематики, а також листування електронною поштою.

Плідна співпраця з науково-дослідними і вищими навчальними закладами допомагає в роботі з обдарованими дітьми. Консультаційну допомогу в проведенні дослідницьких робіт учням надають вчені Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, Кримського державного медичного університету імені С.І. Георгієвського, Таврійського гуманітарно-екологічного інституту, Карадазького природного заповідника, Південної філії «Кримський агротехнологічний університет» Національного університету біоресурсів і природокористування України, Нікітського ботанічного саду – Національного наукового центру та ін.

З 1984 р. на базі КРЦЕНТУМ розпочато процес створення науково-методичних консультаційних пунктів (НМКП) біолого-екологічного напрямку для учнівської молоді, в яких за темами науково-дослідних проектів із школярами Криму в режимі наставництва працюють вчені та наукові співробітники провідних науково-дослідних установ та ВНЗ Криму:

- у 1984 р. НМКП організовано при Кримському державному медичному університеті імені С.І. Георгієвського, науковий керівник НМКП – доктор біологічних наук, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри біохімії, професор К.О. Єфетов;

- у 1990 р. НМКП було створено на базі біологічного факультету Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, науковий керівник – кандидат біологічних наук, декан біологічного факультету С.Ф. Котов;

- у 1996 р. на базі екологічного факультету Таврійського гуманітарно-екологічного інституту був створений екологічний НМКП, науковий керівник – кандидат геолого-мінералогічних наук, декан екологічного факультету, завідувач кафедри прикладної екології Є.П. Захаров.

Окрім цього, при Ялтинській міській філії МАН створений НМКП на базі Нікітського ботанічного саду – Національного наукового центру.

У період з 2002 до 2005 р. було вдосконалено систему роботи хіміко-біологічного відділення МАН Криму. З 2003 р. при хіміко-біологічному відділенні МАН розпочала свою роботу Кримська республіканська природничо-наукова очно-заочна школа учнівської молоді.

На момент створення школи було організовано роботу двох відділень (біології – 3 роки навчання; хімії – 2 роки навчання). Нині в школі навчається 350 учнів, активно проводиться дослідницька робота. Слухачі школи беруть участь у третьому етапі предметної олімпіади з біології з основами екології (призери 2009, 2010, 2011 років).

На ІХ Всеукраїнському турнірі юних біологів (м.Чернівці, 2010 р.) команда КРЦЕНТУМ посіла третє місце, а на третьому етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з екології – командне друге місце.

На базі відділень хімії і біології, екології та аграрних наук учні щорічно проходять навчально-польову практику з зоології і ботаніки, проводяться олімпіади з біології і хімії, також програмою роботи табірної збору МАН передбачено проведення науково-практичної конференції. З 2008 р. на базі позашкільних навчальних закладів організовується літня школа для обдарованих дітей.

Станом на 2002 р. хіміко-біологічним відділенням МАН були реалізовані три республіканських освітніх програми: конкурс-захист науково-дослідних робіт учнів-членів МАН, Республіканська науково-практична конференція учнівської молоді «Проблеми охорони довкілля», Республіканська олімпіада з екології.

За період з 2002 до 2011 р. організовано проведення дев'яти республіканських освітніх програм хіміко-біологічного спрямування для відділень хімії і біології, екології та аграрних наук МАН Криму: турнірних програм «Юний ботанік» і «Юний зоолог», науково-практичної конференції учнівської молоді «Актуальні проблеми психології», конкурсу науково-дослідних проектних робіт «Гармонізація рослинного світу Криму», медико-біологічного конкурсу науково-дослідної творчості учнівської молоді імені Г.В. Троїцького, Республіканського конкурсу для учнів молодшого шкільного віку «Юний дослідник», Республіканської олімпіади з хімії довкілля, Республіканського конкурсу для учнів середнього шкільного віку «Дослідницький старт», Республіканського відкритого хімічного турніру учнівської молоді.

У 2002 р. у республіканських освітніх програмах хіміко-біологічного відділення МАН Криму взяло участь 4897 школярів, у 2005 – близько 6900, у 2009/2010 навчальному році – понад 8000 учнів.

Серед відділень МАН України команда Кримського республіканського територіального відділення упродовж багатьох років за рейтингом входить до трійки лідерів.

У результаті проведеної роботи з організації дослідницької діяльності хіміко-біологічного напрямку учнівської молоді в Автономній Республіці Крим та на основі її аналізу:

– встановлено пряму залежність між організацією дослідницької діяльності та розвитком творчого потенціалу учнів, а отже і їхньої обдарованості;

– створено системи: організації дослідницької роботи з учнями; пошуку, розвитку і підтримки обдарованих дітей та учнівської молоді шляхом організації науково-освітніх конкурсних програм; конкурсних заходів з метою моніторингу організації дослідницької роботи з обдарованими учнями;

– розроблено інноваційні програми і проекти для діяльності творчих об'єднань учнів різного рівня.

Узагальнений матеріал щодо діяльності КРЦЕНТУМ з розвитку творчого потенціалу дітей може бути використаний для організації роботи з обдарованими учнями в загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах різних форм власності, розроблення програм факультативних курсів підготовки фахівців у педагогічних ВНЗ, системи перепідготовки педагогічних працівників, розроблення державних програм роботи з обдарованими дітьми тощо.

Література

1. *Богоявленская Б.В.* Концепция одарённости / Б.В. Богоявленская, А.М. Матюшкин // Одарённый ребёнок. – 2001. – №1.
2. *Гильбух Ю.З.* Розумово обдарована дитина. Психологія, діагностика, педагогіка / Ю.З. Гильбух. – К.: Укрвузполіграф, 1992.
3. *Дружинин В.Н.* Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 1999. – 368 с.
4. *Зябкин В.Е.* Все дети талантливы. Книга для учителей, родителей и студентов / В.Е. Зябкин. – Симферополь: Крымучпедгиз, 1998. – 128 с.
5. *Кулемзина А.В.* Принципы педагогической поддержки одарённых детей / А.В. Кулемзина // Педагогика. – 2003. – №6. – С. 27–32.
6. *Леонтович А.В.* Исследовательская деятельность учащихся: сб. ст. / А.В. Леонтович. – М., 2002.
7. *Лук А.Н.* Психология творчества / А.Н. Лук. – М.: Наука, 1978. – 284 с.
8. *Мороз И.И.* Индивидуальный подход в учебно-воспитательной работе с одарёнными детьми / И.И. Мороз // Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Педагогика. Психология. – Т. 15 [54]. – №1. – 2002.
9. *Развитие* исследовательской деятельности учащихся: метод. сб. / под ред. А.С. Обухова. – М.: Нар. образование, 2001. – 272 с.
10. *Савенков А.И.* Содержание и организация исследовательского обучения школьников / А.И. Савенков. – М.: Сентябрь, 2003. – 117 с.

Анотації

Ольга БРОДСЬКА, Наталія МІШНЬОВА
Система організації дослідницької діяльності учнів (З досвіду роботи Кримського республіканського позашкільного навчального закладу «Центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»)

У статті розкрито досвід роботи зі створення системи організації дослідницької діяльності учнів, яку було проведено з 2000 до 2010 р. у КРЦЕНТУМ і котра дає сьогодні високі результати. Звертається увага на розвиток творчих здібностей та обдарованості підростаючого покоління як на основне завдання позашкільних закладів освіти.

Ключові слова: організація дослідницької діяльності, обдарованість особистості, дослідницька поведінка.

Ольга БРОДСКАЯ, Наталия МИШНЁВА
Система организации исследовательской деятельности учащихся (Из опыта работы Крымского республиканского внешкольного учебного заведения «Центр эколого-натуралистического творчества учащейся молодежи»)

В статье раскрывается опыт работы по созданию системы организации исследовательской деятельности учащихся, проведённой с 2000 по 2010 г. в КРЦЭНТУМ, которая даёт сегодня высокие результаты. Обращается внимание на развитие творческих способностей и одарённости подрастающего поколения как на главную задачу внешкольных образовательных заведений.

Ключевые слова: организация исследовательской деятельности, одарённость личности, исследовательское поведение.

Olga BRODSKA, Nataliya MISHNYOVA
The system of organization of research activity of pupils (based on the experience of the Crimean republican out-of-school educational institution «The Ecology and Nature Creative Center of Studying Youth»)

The article reveals the experience of creation of the system of organization of research activity of pupils, held in 2000–2010 years in the Crimean Ecology and Nature Creative Center of Studying Youth that today brings good results. Attention is drawn to the development of the creative abilities and giftedness of the young generation as the main task of the out-of-school educational institutions.

Keywords: organization of research activity, giftedness of an individual, research behavior.